

עין משפט
נר מצוה

י א מיי פֿיג מַהלוּת אַלץ הַלֵּכֶּה מִי סְמוּיָה עֵשֶׂן דִּרְעֵן צִי טוֹר וְעוֹיֶה יוֹד פֿוןן שַׁמֵּה סַעִף מוֹ:

—

תורה אור השלם

1. וְבֵאֵר גִּדְעוֹן וּמִזָּה אִישׁ אִשְׁרֵה אֹתוֹ בִּקְצֵה הַמִּדְבָּרָה:
ראש האשמורת התיכונה אף הקם הקימו את השקמים והקטע בשופרות ונפון הכדים אשר בידם:

שופטים יט
תצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקה:

תהלים קט סב
קדמו עיני אשמורת לשיח באמרתך:
תהלים קט קמח
קדמוי בגנשך וְאֶשְׁמָחָה לך בְּדֹרֵךְ יְהוָה:

תהלים קט קמז
בגנשך בערב יום באישון לילה ואפלה:
משלי ו ט
וְכֵסֶם דָּוִד מִתְנַשֵּׁף וְעַד הָעֶרֶב לִמְחַרְחֵם וְלֹא נִמְלֵט מִקֶּחַם אִישׁ בִּי אִם אֲרַבֶּעַ מֵאוֹת אִישׁ שָׁרֵף אֶשֶׁר רָכְבּוֹ עַל הַגְּמָלוֹת וְיָקֻטּוּ:

שמואל א ל ה
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בַּח אֲמֹר יְיָ הַצֹּצֵת הַלֵּילָה יֹאצֵּא יִצְחָק בְּתוֹךְ מִצְרָיִם:
וְעֵצָה אֲחֻתּוֹפֶל שֶׁנֶּאֱמָר:
8. וְאֶחָד אֲחֻתּוֹפֶל יוֹדִיעַ בֶּן בְּנֵהוּד אֶבְיָתָר וְשֵׁר צָבָא לְפִלְךָ יוֹאֵב:

דברי הימים א כו לד
9. וְעֵצָה אֲחֻתּוֹפֶל אִשְׁרֵי יוֹצֵא בְּיָמֵים הָהֵם אֲבָשֶׁר יִשְׂאֵל אִישׁ בְּדֶרֶךְ הַקְּאֻלִּים בֶּן כָּל עֵצָה אֲחֻתּוֹפֶל גַּם לְדוֹד גַּם לְאֲבִישִׁלָם:
שמואל ב טו כג

—

גיליון הש"ס

גמ' בתרי חשד נמי ליכא.
עש"ן יו"ד סי קמ"א ס"ק כ"ז:
שם ובח"א ועתה אשתופל סי.
בן יען משנת רכצ"א סי מ"ח:
ד"ה אין אומרין ב'ר.
וריקא ב'ר אמות שלו.
ע"י מוס' נשנע יו"ד קצב' ד"ה שרשושיב:
גמלו"ס:

—

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה כתר.
ועי' סי.
כ"צ אלו (כ אלא) שז' אלהותיו רוח מערביה ובתחלת הלילה רוח דרומית ומזמ"ס מ"ח סי' ג' גמלו"ס:

—

מוסף תוספות

א. בתוס' יר"ש כתב, וה"ע אמרין במדרש שמואל (וכתב המגיה הדוא בפכ"ו ה') ועל דברי התוס' שכתבו בשם התוספתא כתב שהוא ט"ס).

—

רבינו חננאל

תנו רבנן ארבע משמורות היו הלילה.
דברי ר' [בן] ר' נתן.
אומר שלש.
ר' נתן דייק מדכתיב ראש האשמורת התיכונה, ואין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה.
דאחרי ר' [בן] ללא דר' נתן מאי התיכונה אחת משהי התיכונות, ולעולם ארבעה משמורות הווי הלילה.
ור[בן] דייק מדכתיב חצות

לילה אקום להודות לך וכתוב קדמו עיני אשמורות.
[ור' נתן] משאר מלכים הוא דקאמר שדרבם לישן עד שלש שעות של יום, עד ולא עד בכלל, כלומר עד תחילת שעה שלישית.
הילכך דויד היה עומד בחצי הלילה, הרי שש שעות ושתי שעות של יום שכל מלך במותו ישן והוא מקדים ועומד, נמצא שהקדים לכל מלך שמונה שעות שהן שתי אשמורות שלמות, וזה הוא שאמר קידמו עיני אשמורות לעמוד.
מן השינה קודם לשאר מלכים שישניעו עד תחילת שעה שלישית שתי אשמורות שהן שמונה שעות.
ופריק תוב רב אשי ואמר כל אשמורה ומחצה שתי אשמורות קרי להו, ולעולם שלש אשמורות האוי הלילה ר' נתן.
ומקשינן והא דויד מאורתה הוה קאי דכתי' קידמתי בגנשך ואשועה ונשף ערב הוא דכתיב בגנשך בערב יום כול'.
ופריק רב אשי שמעם הכי ומשמע הכי הילכך תרי גנשפי הוו, נשף ליליא אתא יממא נשף יממא אתא ליליא ונשף דהכא אורתא הוה דכתי' קידמתי בגנשך ואשועה.
ומקשינן ודויד מי הוה ידע אימת הוי פלגא דליליא, השתא משה רבינו לא ידע כול'.
ופריקין [בנור היה תלוי למעלה ממיתנו של] דויד, כגון אבן השעזת וכיוצא בה, וידע מתי הוה פלגא דליליא, סימנא הוה ליה בכינוי וכול'.
איכתיב אימא תוריהו הווי ידעי, ומשה רבינו דאמר כחצות הלילה סבר דילמא חשבו איצטנגיני פרעה וטעו ואמרי משה ומילתו בדאיס הוא, ואמר מר למד לשונך לומר איך ידע שמא תתבאר ותיאחז.
כיון שעלה מוד השחר נכנסו הכנענים ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך יש[ר]אל צריכין לפרנסה, אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד.
מיד יועצים באחיתופל וגמלכין בסנהדרין וכי'.
סנהדרין הם שנקראו הכרתי והפלתי והיה בניהו עליהם דכתיב ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, מת בניהו נתמנה יהוידע בנו נתקים והפלתי יהוידע.
ואביתו שהיה כהן לובש אורים ותומים וחזירו במקום אורים ותומים.
ואחיתופל יועץ ויואב שר הצבא, ואמרו חכמים מיד יועץ באחיתופל וגמלכין בסנהדרין ונשאלין באורים ותומים.
ואמר רב יוסף מהאי קרא ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו ואביתו ושר צבא למלך יואב.
אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת.
אמר ר' אבא בר כהנא וכו'.
קרי"ל כלישנא קמא דרבתי אורתא אסור אבל מילי דעלמא שרי, דהא מעשים בכל יום דמשתעו במילי דעלמא קדם מיתאי במותב רבנן קשישיא ולא ממחי רבנן בידם.

לילה דברי ר' יהודה ר' נתניה אומר בין השמשות משתשקע החמה כדי הילוך חצי מיל ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא אי אפשר לעמוד עליו וכולן שוין הן שהעת הנקרא בין השמשות ספק בין השמשות וכל מי שקרא ידי חובת היום ולא ידי חובת הלילה כל המצות הנהוגות ביום אין יוצאין בהן ידי חובה בבין השמשות אלא ביום נדה ויולדת טבילתו כבילה לא חלקו אלא בשעה שהיא בין השמשות אי זו היא וכמה שיעורא וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיתחלק זהרה מעל (השחר בעומר הבא) ספק (בדתנא) [כתבתינא] (בפסחים דף ו עות) כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן כבילה לא חלקו אלא בשעה שהיא בין השמשות אי זו היא וכמה שיעורא וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיתחלק זהרה מעל (השחר בעומר הבא)

ג:

במקומן חיישינן.
פ"י שידוע שרגילין שס המזיקין.
וההיא דלעיל דכתרי ופריצי ליכא משום מזיקין איירי צתסם שאין רגילין:
אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת.
ופסק ס' רצ אלפס משום רצ האי דוקא דברי תורה אצל דברים דעלמא לית לן

צה.
* דוקא צארבע אמות שלו:

רו"ח צפונית מנשבת.
פ"י לנדה דהא אמרין צפרק לא יתפור (כ"ז דף כה).
שהיא מנשבת עם כל אחד ואחד:
וְאֶתֶּאֱאִיהוּ וְאָמַר בַּחצוֹת.
ואס תאמר מכל מקום לימא נחלות כמו שאמרו לו מן השמים דהא אמת אמרו לו.
וי"ל שלא רצה לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אס ישאלו לו:
וְאֵין הַבּוֹר מִתְמַלֵּא מַחֲוֵלָתוֹ.
פירש רש"י אס יתפור ויתורי צו עפרו לא יהא מלא.
ס ותימא דלין הגדון דומה לרליה שהרי לא היה אומר להם אלא ליעול מן העשירים וליתן לעניים.
אס היה מזהה ליעול מן העניים ולחזור וליתן להם אז היה דומה למשל.
ומפרש רבינו תם מחוליתו מנניעמו כלומר אין הצור מתמלא מן המים הנוצעים צו.
* ובתוספתא יש אין הצור מתמלא מחוליתו אלא אס כן מושכין לו מים **מנד אחר**.
ור"י פירש שאס מחפור מנד זה ומתני מנד אחר לא תמלא.
שמה שנתן כהן חסר כהן.
כמו כן מה שנטול מן העשירים יתחסר מן העשירים:

גנייהו

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו:
ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי ^(א)אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא ^(ב)[אפילו] בדברי תורה וכ"ש מילי דעלמא:
ודוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב ^(ג)קדמתי בגנשך ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב ^(ג)בגנשך בערב יום באישון לילה ואפילה אמר רב אושעיא אמר רבי אחא הכי קאמר (דוד) מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה.
רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם ^(ד)כסום מכאן ואילך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות.
ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב ^(ה)ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורתא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי גנשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא.
ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב ^(ו)כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים מאי כחצות אילימא דאמר ליה קודשא בריך הוא כחצות ^(ז)מי איכא ספיקא קמי שמאי אלא דאמר ליה ^(ח)(למחר) ^(ט)בחצות (כי השתא) ואתא איהו ואמר כחצות אלמא מספיקא ל"י ודוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה ^(י)דאמר רב אחא בר ביזא א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומגנן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ מושביע את הארי ^(יא)ואין הבור מתמלא מחוליותי אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל וגמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא (דכתיב) ^(יב)ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ וכה"א ^(יג)ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר יאמר

מאימתי פרק ראשון ברכות

בחדשי.
שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה צחוקתה:
חשד נמי ליכא.
דחנן (במסכת קדושין דף פ:) אצל אשה מתאחדת עם שני אנשים:
צברי ופריצי.
דלמרינן הכס לא שנו אלא בצכרים:
במקומן חיישינן.
צמקוס שהס מנזיין תדיר חיישינן אפילו צמרי:
בדברא.
בשדה:
קדמו עיני אשמורות.
אלמא חלות לילה שהיה דוד עומד שמי משמרות יש צהס:
ור' נתן.
אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ציוס בתחלת שעה שלישית:
שים דליליא.
חלות לילה הוי שש שעות:
ותרסי דיממא.
ששאר מלכים ישנים הוו להו תרתי משמרות של שמונה שעות:
אלא לדבר הלכה.
אסור לספר לפניו שכל ציידין לספר צהן והמת דומס והסו ליה לועג לרש חרף עושהו (משלי י:):
אצל מילי דעלמא.
שאלן גנאי למחרש צהן לית לן צה:
מאורסא.
מתחלת הלילה:
בגנשך בערב יום.
בהעריב היום קרוי נשף:
ס"ק.
^(כ) קרא דחלות לילה:
מעולם לא עבר עלי חלות לילה בשניה.
שקודם לכן הייתי עומד:
מתנמנם כסום.
עוסק בתורה כשהוא מתנמנם.
כסום הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד:
בשירות ותשבחות.
והכי מפרש כהסוף קרא להודות לך וגו':
למחרסם.
ליום מחרת של חנייתם שס:
ה"ג אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי כפי נשפי הוו:
נשף יממא.
קפץ ושלח כמו (נשף ממוכמיהט) (מגילה דף ג:)
וכמו האי צוקא דלטטמא ^(א) (מגילה מדוכמיה טרפה (חולין דף מב:)):
ואסא איזו ואמר כחלות.
לפי שלא היה יודע לכיון השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע:
כנור היה תלוי למעלה ממטתו.
ונקציו לזד כפון כיון שהגיע חלות הלילה רוח כפונות מנשבת צו

דלמנר מנר (ב"ב דף כה).
אפריש רוחות מנשבות ככל יום ויום שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלך החמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחלות הלילה רוח כפונות ^(ב):
אין הצור מסמלא מחוליתו.
העוקר חוליא מצור כרוי וסחר ומשליכו לתוכו אין מתמלא צכ.
אף כהן אס אין אמת מכין לעניים שצנו מוונות ממקום אחר אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו:
יועצים באחיתופל.
איהו הדרכ ילכו והיחך יציבו מנצ ומשחית וטכסיקי מארצ מלחמה:
וגמלכין בסנהדרין.
נטולין מהס רשות כדי שיתפללו עליהם:
ושאלין כאורים ותומים.
אס יליחו:
ס"ג מאי קרא ואחרי צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ:
גנייהו

במהלך האלהים

ובמשנה בתחלת טהרות (כלים פק א' משנה ח') עזרת ישראל מקדשת מננה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת ובספרי (פרשות נשא) מפורש מפתח עזרה ולפנים מתנה שכניה דהיינו עזרת ישראל והנאי בספרי אטמא יהיה לרבות את הטבול יום עוד טומאתו בו לרבות מחוסר כפרה ויאתא בניירות בפרק ג' מינין (דף קמ מכות דף ח) ולאחר שיביא כפרתו ויקריבהו הכהן ויבא ויחלבהו ויכפר עליו כבר נגזר לה טהרתו והותר לו לוכל בקדשי מוכח ולהכנס למתנה שכניה והיינו מעזרת ישראל ולפנים וכדאמר הכתוב (ויקרא יב) וכפר עליה הכהן וטהרה וכבר אמרו חכמים כי הוא חייב טבילה לאחר שמקריב כפרתו ולא יהא מותר לוכל בקדשי מוכח כדתנן בפרק חומר בקדש (חגיגה דף כא) אונן ומחוסר כפורים צריכין טבילה לקודש אבל לא לתרומה ואמרין בגמרא (שם דף כד) כיון דעד האירגה הוו אסירי למיכל בקדש אצרכוננו רבנן טבילה ואלו השמות שהן קרויין לטמא כמו שהוכחנו איתננו מסדרין במשנה בתחלת טהרות (כלים פק א' משנה ה') מחוסר כפורים אסור בקדש ומותר בתרומה ובמערב חור להיות טבול יום אסור בקדש ובתרומה ומותר במעשר חור להיות בעל קרי אסור בשלשתן ובמשנת גנעים בפרק י"ד (שם ג') ככס בגדיו וטבל טהר מלטמא כשרף והרי הוא טבול יום אוכל במעשר הערוב שוכס אוכל בתרומה היא כפרתו אוכל בקדשים והיינו מתני' שהוכרטה מקודם ובפסחים בפרק כל שעה (דף קמ עוש) אמרין העירב אין לא העירב לא אמאי הא טהור הוא אלא מעלה הרי נתבחר לנו עכשיו מכל אלו הראיות כי התרומה מעלתה למעלה מן המעשר והיא למטה מן הקדשים וכי זה שאמר הכתוב ובה השמש וטהר על השמש הוא חוזר ולא על האדם הטמא כלומר שיתפנו פני הדיקע מאורו של יום ויראו הכוכבים אותה העת היא תחלת הלילה וזה עת שנתחייבנו בו בקריית שמע של ערביה וכל מי שקרא קריאת שמע קודם זה העת לא יצא ידי חובתו כדגרוסי' בגמ' דבני מערבא (הלכה א') תני הקורא את שמע קודם לכן לא יצא ידי חובתו.
חלוקתם של ר' יהודה ור' יוסי ביין השמשות שניה היא בהא ברייתא דפרקי במה מדליקין (דף קמ ד) וזו רבנן לא השמשות מן היום ומן הלילה ספק כלול מן היום ספק כלול מן הלילה ומטילין אותו לחומרי שני ימים איהוה בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מורח מאדימין הכסוף תחתון ולא הכסוף העליון בין השמשות הכסוף העליון והשורה תחתון

משתשקע החמה כל זמן שפני מורח מאדימין הכסוף תחתון ולא הכסוף העליון בין השמשות הכסוף העליון והשורה תחתון

בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא אי אפשר לעמוד עליו וכולן שוין הן שהעת הנקרא בין השמשות ספק בין השמשות וכל מי שקרא ידי חובת היום ולא ידי חובת הלילה כל המצות הנהוגות ביום אין יוצאין בהן ידי חובה בבין השמשות אלא ביום נדה ויולדת טבילתו כבילה לא חלקו אלא בשעה שהיא בין השמשות אי זו היא וכמה שיעורא וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיתחלק זהרה מעל (השחר בעומר הבא)

מסורת הש"ס

(א) תוספתא פ"א ה"ה, (ב) לקמן דף ט:
(ג) שמחות פ"ג ה"ו, (ד) גי' בריף ורש"י (ב) נכוסה כ"ו:
(ה) גטין י"ג:
(ו) ס"א מתקא, (ז) ש"י שזכר עמו בחלות ואמר למחר כי השמא ולפי' לא קשה קושית התוס' נסתקם מחולפי גי'נספאות), (ח) סנהדרין טז, כל הענין (י) לקמן נט, (י) נפי' עפר ש"פ הצור יו"מ מעפר שחופרין כל הצור איתו מתמלא עד שיתוסף צו עפר אחר ערוך ערך חלוא, (י) לקמן נא, (ט) נפי' מי שמתו יא, (ז) ש"י לטיל (ב) ונפי' תוס' סנהדרין נז,

—

הנהגות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"ק האי קרא דלתי:
(ב) ד"ה מנר ופי' לפונות הס"ד ואמר כך מרי' להיות ד"ה אין הקומץ מושביע את הארי מלי' מלא קומצו מלא כף מחציר אינו מושביע את הארי.
פ"א קומץ לשון גזירה בעינינו כחבבים כדמותרגם כקמיון ד"ל מחבב אחור איתו שבע ארי הס"ד ואח"כ מ"ה ואין הכול:

—

מוסף רש"י

עד חצות לילה הוי עוסק בדבריו תורה.
ולצניי האומר שלש משמרות היו לילה, היה עול שמונתו בשלש הלילה הארבעה ועוסק בחמה עד חלות מנו שאמר בש"י חמתיק, ותחלתו ולכלן עוסק בשירות ותשבחות, מ"ש חלות לילה אקום (תהלים קט קמח).
ואמר בחצות.
שמעמט סמון לו, וא' לפניו וא' לאחוריו (שמות יא ד).
כבוד היה תלוי למעלה ממטתו.
נקב שלו לפני כפון היה ולכלה רוח כפונות מנשבת, דקרי"ל צרע רוחות מנשבות ככל יום מורחט בגבך רוח דרומית כחצי היום ומערבית בתחלת לילה וצפונות כחצי לילה, כמחלך ממה שמחלת ממוחם לזרוח ומזרוח למערב וממערב ללפון, ומנא צינתם (עב).
כל אותן ארבעים שנה שהיו יסבלו ממדבר אפי"פ שמוספין היו ולא נפקה להם רוח כפונות, לא היה יום שלש נפקה להם רוח כפונות כחצי הלילה, אלמא חלות לילה עת נספיתה לעולם, ופעמיים שהיא מנשבת כל יומו, והיא רוח עומת וסח לבירות והיום מלכר בה (סנהדרין פז), הקומץ.
פרנסת מעמדת (שם).
ועי' תוספה ברש"י בהגהות הב"ח פ"א.
ואין הבור מתמלא מחוליותיו.
עוקר חוליא מצור עוקר וסחר והסליכס לתוכו אית מתמלא צכ, כלומר אין ספיס ציינו לפרנס עינים צמכונט (סנהדרין שם).

—

רב ניסים גאון

ליגע בכלום דבר מקדשי המוכח עד שיביא הכפרה שזואה מתחייבה וכן אם נכנס למקדש משערי ינקודו ולפנים שזואה מתנה שכניה נחייבים כרת אם היה מידו ואם היה שוגג בהטאת כדתנא בתוס' (כ"לים פק א') כל הטמאין שנכנסו משערי ינקודו ולפנים אפי' מחוסרי כפרה חייבין על דונין כרת ועל גנותנן חטאת

(ב) כספרי פ' חקת שלפנינו לימא להאי לישנא.